

Archiwum Państwowe w Białymstoku

Dzieje herbu Białegostoku

Katalog wystawy 2012

Zrealizowano przy pomocy finansowej Miasta Białystok

Urząd Miejski w Białymstoku
ul. Słonimska 1, 15-950 Białystok
tel. (85) 878-60-00, (85) 741-43-24
www.bialystok.pl, e-mail: prezydent@um.bialystok.pl

Archiwum Państwowe w Białymstoku
Rynek Kościuszki 4, 15-426 Białystok
tel. 743 56 03, e-mail: sekretariat_ap@bialystok.ap.gov.pl
www.bialystok.ap.gov.pl

Najwcześniejsze wzmianki o istnieniu dóbr nad rzeką Białystok pochodzą z czasów Mikołaja Michnowicza Raczkowicza (zm. 1520 r.). Przy okazji polubownego rozstrzygnięcia dnia 29 lutego 1514 r. konfliktu pomiędzy Mikołajem, właścicielem dóbr Białystok, a Aleksandrem Chodkiewiczem, kolatorem monasteru supraskiego. Spór dotyczył ziemi granicznej, którą Mikołaj Michnowicz otrzymał nadaniem od króla Zygmunta I a z której Aleksander Chodkiewicz ustąpić nie zamierzał. Po śmierci ostatniego z Bakalarzewiczów, dzieje dóbr białostockich związane były z rodem Wiesiołowskich, by po ostatnim z nich, na piętnaście lat stać się własnością królewską, a ostatecznie przejść w ręce Czarnieckich a później Branickich.

Początki samego miasta nie są znane. Jeden ze znamienitszych badaczy dziejów Białegostoku Jan Glinka ustalał datę powstania miasta na lata 1665-1668. Jednak Tadeusz Wasilewski, profesor historii, członek m.in. Warszawskiego Towarzystwa Historycznego, wskazał, że ze względu na spadkową tendencję stanu zaludnienia występującą w tym czasie w dobrach tykocińsko-białostockich nie był to korzystny moment na zakładanie nowego miasta. Z punktu widzenia właściciela lepiej było poczekać na zmianę koniunktury demograficznej, która nastąpiła dopiero pod koniec XVII wieku. Dokładnie nie wiadomo kiedy Białystok otrzymał prawa miejskie. Na pewno nastąpiło to przed 1692 r., kiedy to znajdujemy notatkę księdza Jana Michała Głowińskiego, proboszcza białostockiego, który w spisie członków parafii białostockiej w diecezji wileńskiej zapisuje: „Rok 1692. Miasto Białystok. Za przywilejami na wolność do lat pewnych danymi rok pierwszy teraz się buduje”. Sprawcą owej rozbudowy był Stefan Mikołaj Branicki (ur. ok. 1640, zm. W 1709), który obok posiadania licznych starostw dzierżył od 1688 r. tytuł stolnika wielkiego koronnego, a od 1703 r. wojewody podlaskiego. Ten weteran wojen z Turcją, uczestnik bitwy wiedeńskiej wystarał się u Jana III Sobieskiego o przywilej założenia miasta na tzw. surowym korzeniu, które korzystało będzie z praw miejskich magdeburskich. Powstające miasto wchłonęło istniejące wcześniej osadnictwo i układ dróg. Rozbudowując pałac i miasteczko Stefan Mikołaj Branicki chciał stworzyć odpowiednią do swojej rangi rezydencję oraz usadzić ją na mocnych podstawach ekonomicznych. Miasto założone zostało obok wsi Białystok, która później zmieniła nazwę na Białostoczek, na polach należących do folwarku białostockiego założonego jeszcze przez Wiesiołowskich. Obszar miasta powiększył jeszcze wymieniając się w 1691 r. gruntami z kościołem białostockim. Rozbudowa dworu na pałac rezydencjalny podjęta w tym samym roku przez Tylmana z Gameren wskazywała na chęć stworzenia przez Stefana Mikołaja Branickiego wspólnego z miastem układu urbanistycznego. Nowo założone miasteczko zaczęło się szybko rozwijać i to pomimo zniszczeń jakie doznało w czasie wojny północnej. Jako miasto Białystok figuruje w Rejestrze pogłównego parafii suraskiej w 1712 r., natomiast najwcześniejszy istniejący wpis w zachowanych księgach miejskich pochodzi z 1728 r. Dzięki niemu możemy się dowiedzieć, że działa w tym czasie „urząd białostocki” a na jego czele stały władze wybierane na 1 rok w składzie burmistrz i po dwóch rajców i ławników, a także „gmińskiego”, pisarza i miejskiego sługę. Po Stefanie Mikołaju Branickim dobra białostockie odziedziczył Jan Klemens Branicki, który jest uważany za największego dobroczyńcę miasta. Dziś na cześć Hetmana obchodzone są uroczystości Jego imieniny.

Serdeczne podziękowania składamy Panu Tadeuszowi Truskolaskiemu – prezydentowi miasta Białystok za wsparcie finansowe publikacji i wystawy.

...ki Białostocki, podziurawiony.
...kami W...
...ry z...
...Tos...
...iasta

1. Sigill[um] [civi]tatis magd[eburgen] [Biał]ostocen, 1745, Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Roskie, nr zesp. 336, Akta rodzinno-majątkowe, sygn. 628

Znajdujący się w księgach miejskich białostockich dokument odebrania w dniu 16 kwietnia 1752 r. przez nowego burmistrza dokumentów miejskich wylicza, że pośród różnych dokumentów nowy burmistrz otrzymuje pieczęć miejską, kasę oraz trzy księgi, prawdopodobnie wpisów spraw miejskich a także instruktarze. Najstarszym dokumentem na którym spotykamy ową pieczęć był akt donacji domu z placem w mieście Białymstoku z 23 sierpnia 1745 r. Na odcisku tej pieczęci występował jeleni wspięty w prawo (dla patrzącego w lewo) z rozłożonymi rogami, otoczony napisem „Sigill[um] civi[tatis] magd[eburgen?] [Biał]ostocen. Tę pieczęć spotykamy później na dokumencie miejskim wystawionym 8 czerwca 1760 r. Użyty na pieczęci znak jelenia był bardzo popularny w herbach ówczesnych miast. Ściśle wiązał się z krajobrazem i okolicą miasta.

2. Pieczęć miasta Białegostoku magdeburgska, 1759, Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Piłsudskich-Giniatowiczów, nr zesp. 371, Zbiór pieczęci, sygn. B 20

Będący u szczytu kariery politycznej Jan Klemens wraz z małżonką Izabelą z Poniatowskich troszczyli się nie tylko o coraz wspanialszy pałac białostocki ale także o miasto. Hetman starał się pilnować wszelkich spraw miejskich, od handlu po sprawy administracyjne i porządkowe, rozplanowywał ulice, fundował budynki, sprawdzał stan zabudowań. Jeszcze przed otrzymaniem nowego przywileju na prawa magdeburgskie Jan Klemens starał się polepszyć organizację miasta. W dniu 13 kwietnia 1745 r. wydał instruktarz regulujący prawa i obowiązki miasta, w którym szczegółowo omawiał regulamin wyboru burmistrza i całego urzędu miejskiego, zastrzegając, że elekcja ma się odbywać za jego wiedzą, zastrzega też sobie prawo usunięcia burmistrza przed upływem kadencji, gdyby ten odmówił posłuszeństwa. Ukoronowaniem starań Branickiego o podniesienie statusu Białegostoku było uzyskanie od króla Augusta III w dniu 1 lutym 1749 r. nowego przywileju nadającego prawa magdeburgskie miastu. Nowy przywilej regulował prawo wyboru władz miejskich, określał organizację jurysdykcji oraz wyjaśniał sprawy podatkowe, nadawał miastu także nowy herb. Składał się na niego znak herbowy Branickich – Gryf z inicjałami Jana Klemensa Branickiego – JKB. Treść zaginionego oryginału dokumentu znamy z jego obaty w grodzie brańskim, gdzie jednak miejsce herbu zaznaczono

w tekście jedynie pustą obwódką. Wymieniony herb spotykamy na kolejnym królewskim potwierdzeniu przywileju z dnia 19 listopada 1760 r. August III potwierdza wcześniejszy przywilej jednak rozszerzając go o sprawy rzemiosła, stwierdzając, że miasto ma odtąd także „bractwa i cech wszystkie rzemieślnicze ordynować, artykuły układać, magistrowie zaś, w kunsztach swoich doskonali, czeladź dobrze wyuczoną wyzwalać (...)”. W tym bogato iluminowanym dokumencie pośród tekstu wymalowany został herb miejski. Gryf – pół orzeł – pół lew, jest biały (w opisie heraldycznym – srebrny), skierowany w prawo (dla patrzącego w lewo), z dziobem i przednimi łapami złotymi, ogon podwinięty w przód wychodzi pomiędzy tylnymi łapami, korona i monogram również złote. Gryf stoi na podłożu z zaznaczonym spadkiem, pokrytym nisko rosnącą roślinnością trawiasto-liściastą, barwy zielonej i wspiera się przednimi łapami na inicjałach JKB. Ponad Gryfem i inicjałami umieszczona jest otwarta korona z pięcioma fleuronami. Całość umieszczona jest na czerwonym tle obwiedziona złotą obwódką tworzącą rokokowy kartusz. W otoku pieczęci znajduje się napis „Pieczęć miasta Białegostoku magdeburgska IKM YIOIPBKKHWK 1759”. Według Jana Glinki rozwinięcie napisu powinno brzmieć „Pieczęć Miasta Białegostoku Magdeburgska Jego Królewskiej Mości i Jaśnie Oświeconego Jegomości Pana Branickiego Klemensa Kazimierza Hetmana Wielkiego Koronnego 1759”. Jan Glinka twierdzi też, że w tym herbie miarodajna może być tylko data oraz herb, zgodny z tym z przywileju z 1760 r. Natomiast napis wskazuje na osobę aktualnego właściciela dóbr, w którym miasto leżało i pozbawiony jest znaczenia heraldycznego. Znalazł się tam także błąd w określeniu sytuacji publicznoprawnej miasta – mającego być jednocześnie królewskim i prywatnym.

Należy zaznaczyć, że wykorzystany w herbie miasta Gryf różnił się od Gryfa Branickich. Według J. Glinki różnica pomiędzy użytym w herbie miejskim Gryfem a Gryfem którym pieczętowali się Branickcy polega na tym, że Gryf Branickich nie stoi na gruncie lecz wyobrażony jest bez podstawy, z ogonem zadartym ku tyłowi, na tarczy herbowej oparta była korona otwarta z pięcioma fleuronami, z której wychylał się gryf z trąbą.

3. Gryf na elewacji Pałacu Branickich, fot. A. Gawroński, 2012 r.

4. Gryf, Kasper Niesiecki, Herbarz Polski, Tom IV, Lipsk 1839

W herbarzu K. Niesieckiego zwraca uwagę fakt odwrócenia stron heraldycznych. Gryf skierowany jest dla patrzącego w prawo, natomiast powinien być dla patrzącego skierowany w lewo (heraldycznie w prawo). Podobnie ma się rzecz z wychylającymi się z korony gryfem i trąbą które również powinny być zamienione stronami, jak w przykładzie obok.

W życiu miasta ważne były oba herby. Informacje o sposobie ich wykorzystania znajdujemy we wspomnianym wyżej instruktarzu z 1745 r.: „(...) Gdy burmistrz pośle znak od domu do domu, który powinien być z herbem zamkowym i miejskim, zakazując na schadzce, a kto by nie miał stanąć przez ekskuzę słusznej ma podpadać grzywien – 3, (...) słowem we wszystkich punktach i okolicznościach ma zachować pospółstwo posłuszeństwo i rozkazy burmistrzowskie”.

5. Gryf – nad wejściem do Aula Magna w Pałacu Branickich, fot. B. Samarski, 2012 r.

Gryf Branickich wymalowany obecnie ponad wejściem głównym do Auli Magna w Pałacu Branickich. Zwraca uwagę korona z siedmioma fleuronami. Tymczasem gryf Branickich nie był ukoronowany, a występująca w ich herbie korona opierająca się na tarczy posiada pięć fleuronów. Wykorzystywana w koronach herbowych ilość fleuronów była związana z rangą pieczętującego się rodu. Siedem fleuronów oznaczało, że pieczętująca się tym herbem osoba posiada godność hrabiego, natomiast pięć oznaczało godność księcia. Tego rodzaju herb spotykamy na pieczęci miejskiej z czasów zaboru pruskiego. W otoku znajduje się napis „Siegel der stad (....) Neu Ost. Preus”

6. Gryf, AP w Białymstoku, Kamera Wojny i Domen w Białymstoku, nr zesp. 2, sygn. 3104

Przywileje królewskie regulowały podstawę działania władz miejskich. Na czele Magistratu, zwanego Magdeburgią lub Urzędem Miejskim, stał burmistrz pochodzący z wyboru. Elekcja odbywała się co rok po zawiadomieniu wszystkich mieszkańców miasta, którzy winni stawić się na ratuszu oraz dworu, który przysyłał swego przedstawiciela. Deputowany dworu przeglądał dokumenty oraz sprawdzał finanse. W wyborach brał udział starszy kahału z prawem głosu. Burmistrza wybierano spośród sześciu zgłoszonych kandydatów. Po wyborach deputowany odczytywał prawa, instruktarz i powinności a następnie przekazywał się nowemu burmistrzowi. Po złożeniu przysięgi wszystkie dokumenty oraz fundusze miasta i insygnia władzy zamykano w „skrzynce” którą przechowywano najczęściej w kościele. Burmistrz przewodniczył urzędowi miejskiemu, odpowiadał za sprawy porządkowe, przeciwpożarowe, stráže nocne i sądownictwo. Do zadań radnych i ławników należało doradzanie burmistrzowi. Początkowo posiedzenia urzędu miejskiego odbywały się w domu burmistrza, dopiero w 1757 r. spotykamy wzmianki o obradach na ratuszu. W sprawach sądowych obok burmistrza i sądu rady miejskiej działał mianowany dożywotnio przez Branickiego landwójt. W orzecznictwie sądów w Białymstoku najczęściej stosowano kary pieniężne – grzywny, ofiara wosku, odsiadywanie wieży, chłosta i wydalenia z miasta. Na mieszczanach ciążyło wiele obowiązków – w celach przeciwpożarowych mieli za zadanie utrzymywać kadzie z wodą, posiadać odpowiednią ilość bosaków i drabin, budować murowane lub lepienne z gliny kominy, mieli zakaz składowania na strychach siana i słomy, ze względów higienicznych mieli zakaz wylewania nieczystości na ulicę oraz utrzymywać na własnej posesji czystość. Mieszczanie utrzymywali i reperowali parkany okalające miasto, pełnili warty nocne składające się z jednego katolika i jednego żyda, którzy mieli strzec przed złodziejami, alarmować o pożarach i ogłaszać porę gaszenia światła w domach. Herb z gryfem i monogramem całkowicie zastąpił herb z jeleniem i był używany praktycznie aż do rozbiorów.

7. Ozdobny kartusz z inicjałami Izabeli Branickiej, fot. B. Samarski, 2012 r.

Po śmierci Jana Klemensa Branickiego 9 października 1771 r. dożywotnią właścicielką miasta została jego żona Izabela z Poniatowskich. Pomimo trudności ekonomicznych wynikających z utraty sporej części dochodów męża Izabela dbała o pałac, miasto i jego mieszkańców. Prowadziła szeroką działalność kulturalną i oświatową, m.in. opiekowała się powstałą w 1777 r. w Białymstoku Szkołą Podwydziałową Komisji Edukacji Narodowej, szkołą parafialną, szkołą paziów. Podjęła też działania ograniczające samorząd miejski i wzmacniając pozycję własnego gubernatora. Kontrolował on nie tylko samorząd ale i landwójta, miał prawo sądenia i karania mieszczan, a jego głównym obowiązkiem było chronienie miasta przed niebezpieczeństwami z zewnątrz, sprawowanie nadzoru policyjnego, ingerowanie w razie pojawiających się konfliktów, zwłaszcza jeśli zagrożone były interesy dworu. Miasto czasy najświetniejszego rozkwitu miało już za sobą, a jego kryzys powiększyła jeszcze epidemia ospy oraz kilkakrotnie nawiedzające je pożary.

8. SIGILLUM CIVIT BIALOSTOCIENSIS BORUS ORIENT NOV, 1802,
AP w Białymstoku, Kamera Wojny i Domen w Białymstoku, nr zesp. 2, sygn. 3104

Po III rozbiore Białystok znalazł się w obrębie zaboru pruskiego i stał się stolicą nowopowstałego departamentu Nowych Prus Wschodnich. W tym czasie miasto liczyło 14 ulic, 474 gospodarstwa, 28 budynków urzędniczych i jeden dworski, trzy świątynie, wagę miejską, młyn wodny, wiatrak, 50 szynków, 15 browarów, 51 gorzelnii i 65 studni. Zabudowę stanowiło 174 domów krytych dachówkami, 288 domów krytych gontami i 30 stodół. W mieście zamieszkiwało ok 4 tys. mieszkańców z czego blisko połowę stanowili Żydzi. Awans na stolicę departamentu wprowadzał w życie miasta duże zmiany. Do miasta napłynął personel urzędniczy administracji zaborczej, na powrót ulokowano tu garnizon wojskowy, otworzyły się nowe rynki zbytu. Władze pruskie dbały o jego rozwój, sprowadzając nowych rzemieślników, zwłaszcza murarzy i zdunów ale też podnosiły i wprowadzały nowe podatki. Część obiektów dworskich zostało przejętych na rzecz administracji państwowej. Wraz ze zmianą władzy zmienił się sposób wybierania burmistrza, który od tego momentu stał się urzędnikiem państwowym. Burmistrza wybierał landrat powiatu białostockiego, przy akceptacji właściciela dóbr. Nowe praktyki władz pruskich w zarządzaniu miastem wielokrotnie prowadziły do konfliktów z Izabelą Branicką, która często występowała w obronie swych praw w stosunku do miasta, niejednokrotnie zwracając się bezpośrednio do króla Prus Fryderyka Wilhelma III. Postawa Izabeli Branickiej sprawiała, że była postrzegana ona jako obrończyni dawnego porządku. Na pieczęci miejskiej Białegostoku z 1802 r. dalej widnieje Gryf Branickich ale inicjały JKB zmieniono na IB oznaczające Izabelę Branicką. W otoku pieczęci znajdujemy napis Sigillum Civit Bialostociensis Borus Orient Nova, oznaczający Pieczęć miasta Białegostoku Nowych Prus Wschodnich.

9. Pieczęć Kamery Wojny i Domen w Białymstoku, 1799 r.,
w otoku napis: Konigl. Pr. Kr. U Dom. Kammer z Białystok, AP w Białymstoku,
Kamera Wojny i Domen w Białymstoku, nr zesp. 2, sygn. 3104

Działalność władz pruskich doprowadziła do całkowitej przemiany miasta – z zaplecza istniejącego dworu Branickich w centrum administracyjne departamentu. W 1802 r. zapadła decyzja o zmianie właściciela miasta. Pałac i miasto Białystok wraz folwarkami Wysokistok, Białystok, z wsiami Białostoczek, Hussowicze (Ussowicze), Ogrodniki, Słoboda, Starosielce, Szelachowka (Szelachowskie) i Zawady i wszystkimi powinnościami poddanych, czynszami i daninami przeszedł na własność króla Prus. Departamentem Nowych Prus Wschodnich zarządzała Kamera Wojny i Domen Nowych Prus Wschodnich, której pieczęć przedstawiała orła pruskiego na tarczy zwieńczonej zamkniętą koroną królewską, po bokach tarczy dwie postacie trzymaczy stojących na postumencie. W otoku napis Koenigliche RR u Domen Kammer z Bialystok. Nie wiadomo czy władze pruskie zmieniły herb miejski Białegostoku. Być może korzystano nadal ze starego. Znany jest przykład Goniądza, w którym nadal używano starego herbu, z dodanym w otoku napisem Kon. Neu-Ost. Stadt Goniondz.

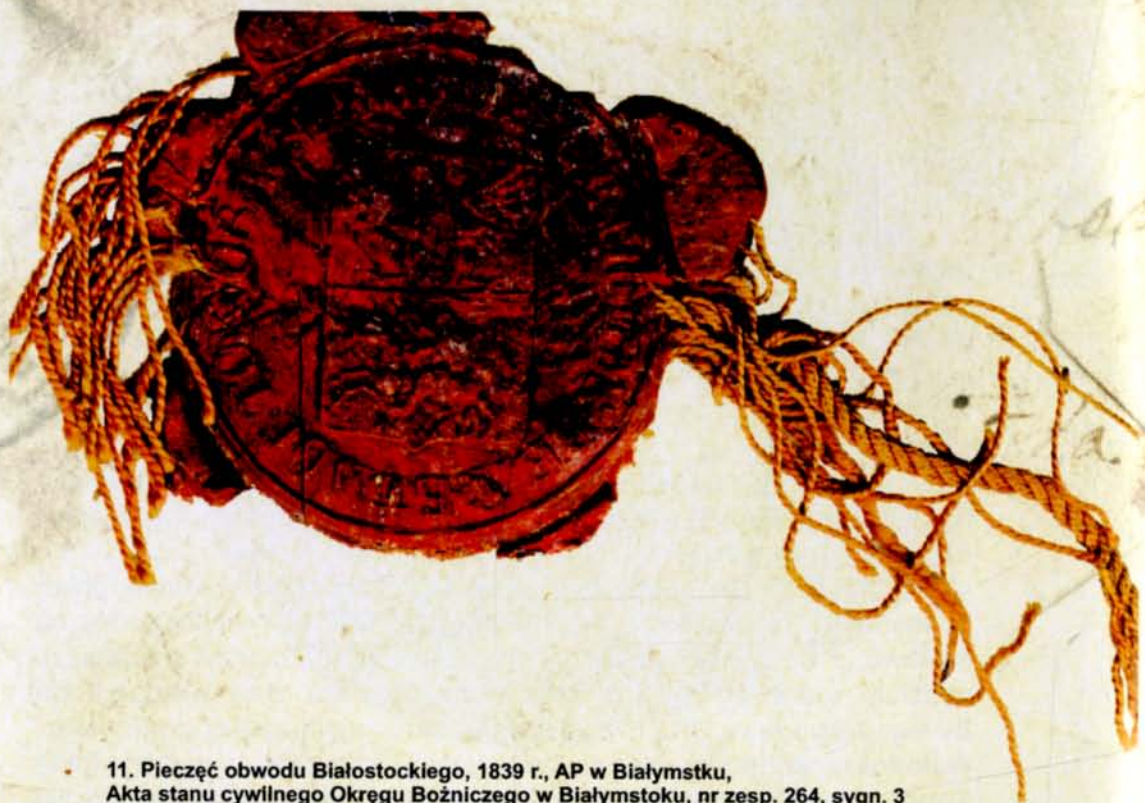

10. Pieczęć miasta Białegostoku, 1835 r., AP w Białymstoku, Sąd Okręgowy w Białymstoku, nr zesp. 277, sygn. 23

Klęska Prus w wojnie z Francją spowodowała, że na mocy traktatu pokojowego zawartego w Tylży w 1807 r. Departament Białostocki podzielono na dwie części, z których część z Białymstokiem została włączona w obręb Cesarstwa Rosyjskiego a pozostała część do nowoutworzonego Księstwa Warszawskiego. Na terenach włączonych do cesarstwa rosyjskiego powołano Obwód Białostocki, który obejmował 9 tys. km² powierzchni i ok 190 tys. mieszkańców. Obwód podzielono na cztery powiaty: białostocki, bielski, drohicki, sokólski i miał status gubernialny. Następował okres powolnego przejmowania władzy od Prusaków, z których duża część pozostała na swoich funkcjach. Na zmianie władzy duże korzyści odniosła szlachta, której Rosjanie nadali znaczące prawa. W Białymstoku wprowadzili zmianę w kadencyjności samorządu, który miał być wybierany na trzy lata. Nie małą nowością była zasada, że połowa rady miejskiej i magistratu miała być wyznania mojżeszowego. Pierwszym naczelnikiem miasta został Krzysztof Teske, do dyspozycji miał dwóch starostów i czterech radnych. Przedstawicielem rządu był policmajster z prawem kontrolowania władz miejskich. Przysięga na wierność nowemu władcy odbyła się w Białymstoku 12 grudnia 1807 r. Nowy właściciel miasta car Aleksander I dnia 8 sierpnia 1809 r. nadał Obwodowi Białostockiemu (nie miastu) herb przedstawiający na tarczy herbowej dzielonej w pas białego orła bez korony na czerwonym tle w górnym polu i litewską pogoń

Herb miał nawiązywać do położenia Obwodu na pograniczu pomiędzy Księstwem a ziemiami dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Mógł też luźno nawiązywać do dawnego herbu województwa podlaskiego, która na tarczy dzielonej w słup przedstawiała po prawej (dla patrzącego po lewej) stronie białego orła bez korony skierowanego w prawo oraz po lewej (dla patrzącego po prawej) stronie rycerza na galopującym koniu w prawo z mieczem podniesionym do góry w prawej ręce i tarczą z dwoma spojonymi krzyżami w lewym ramieniu. Nadanie nowego herbu było zerwaniem z polską tradycją heraldyczną, zakładającą dzielenie herbu w słup.

Wybuch drugiej wojny polskiej w 1812 r. zakończył kruchy pokój pomiędzy Francją a Rosją. Napoleon skierował swą Wielką Armię na Moskwę, a do działań na kierunku białostockim wyznaczył sojusznicze oddziały saskie pod wodzą gen. Jeana Reyniera. Sasi wkroczyli do Białegostoku 3 lipca 1812 r. Rozpoczął się okres organizacji nowych władz. Białostoczanie zgłosili akces do Konfederacji Generalnej, wyłoniono Radę Tymczasową. Obwód białostocki na powrót zyskał status departamentu. Na czele Komisji Administracyjnej departamentu stał Francuz Cochelet, a gubernatorem wojskowym został gen. Ferrière. Miastem zarządzała pochodząca z nominacji tzw. municypalność z prezydentem i trzema oddziałami: policyjnym, ekonomicznym i kwaterunkowym. Prezydentem Białegostoku został Franciszek Wołkowicki. Nim skutecznie rozwinięto działalność nowych władz, nadeszły wieści o klęskach Wielkiej Armii. Z powodu zdradzieckiej postawy austriaków, osłaniających kierunek białostocki, Rosjanie szybko zajęli miasto. Ostatecznie na mocy ustaleń na Kongresie Wiedeńskim w 1815 r. Rosja utrzymała bezpośrednią zwierzchność obwodem białostockim.

11. Pieczęć obwodu Białostockiego, 1839 r., AP w Białymstoku, Akta stanu cywilnego Okręgu Bożniczego w Białymstoku, nr zesp. 264, sygn. 3

Po zniszczeniach spowodowanych przez przemieszczające się oddziały wojskowe miasto powoli odzyskiwało siły. Powoli zmieniał się też jego wygląd, zagęszczeniu ulegała zabudowa, powstawały pierwsze manufaktury włókiennicze, mieszkańcy podejmowali się pośrednictwa w handlu pomiędzy Królestwem a Cesarstwem. W 1825 r. odnotowano w Białymstoku 8,6 tys. mieszkańców, z czego samego wojska było ok. tysiąca. Białystok jako część Cesarstwa Rosyjskiego w całej rozciągłości podlegał ustawodawstwu rosyjskiemu. W 1836 r. Minister Spraw Wewnętrznych Rosji polecił aby wszystkie miasta w guberniach, które nie posiadały odpowiednich herbów przygotowały i przesyłały ich projekty do Petersburga do zatwierdzenia cesarskiego. Po dwóch latach zwierzchnik obwodu białostockiego wysłał 19 projektów z propozycjami herbowymi zaznaczając, które są nowe, a które istniały już dawniej. Wśród przesłanych propozycji znalazł się dawny herb miejski zamieszczony na przywileju z 1760 r. Pomimo braku oficjalnego zatwierdzenia herbu aż do czasu likwidacji Obwodu Białostockiego i włączenia go w ramy guberni grodzieńskiej, władze rosyjskie respektowały go.

Obwód Białostocki istniał do 1842 r., kiedy zapadła decyzja o włączeniu go do guberni grodzieńskiej, rozpoczynając nowy okres funkcjonowania miasta jako miasta powiatowego.

12. Pieczęć Rady Miasta Białegostoku, 1856 r., AP w Białymstoku, Akta stanu cywilnego Okręgu Bożniczego w Białymstoku, nr zesp. 264, sygn. 14

13. Pieczęć Białostockiej Gorodskoi Dumy (Rady Miasta Białegostoku), 1871 r., AP w Białymstoku, Akta stanu cywilnego Okręgu Bożniczego w Białymstoku, nr zesp. 264, sygn. 2

Zniesienie guberni niosło ze sobą likwidację wielu instytucji funkcjonujących w mieście, a to spowodowało odpływ części urzędników. Zmiana statusu administracyjnego miasta przyczyniła się do zmiany jego sytuacji ekonomicznej. Zlikwidowanie wielu urzędów spowodowało w mieście i okolicy spadek cen za ziemię, dzięki czemu zaistniały warunki do jego rozwoju ekonomicznego, już w latach 1843-1845 powstało w Białymstoku 11 manufaktur włókienniczych. W 1845 r. car Mikołaj I ustanowił herby gubernialne i powiatowe dla Grodna, Kowna, Mińska i Wilna. Rozporządzenie z 22 czerwca 1845 r. opublikowane w Zborze Praw Cesarstwa Rosyjskiego mówiło, że herby terytorialne przeznaczone są tylko dla miast znajdujących się na ich terytorium z wyłączeniem indywidualnych herbów miejskich. Na mocy tego rozporządzenia herby powiatowe stawały się właściwe dla miast powiatowych. Każdy herb powiatowy składał się z tarczy dzielonej w pas, w górnej części znajdowało się godło gubernialne a w dolnej miejscowe. W wielu przypadkach ustanowienie takiego wzoru herbu stanowiło przekreślenie a czasem zaprzeczenie dawnej tradycji ziem i miast. Według tego rozporządzenia herb powiatu białostockiego przedstawia w górnej części tarczy żubra jako herb guberni grodzieńskiej i w dolnej części orła w koronie.

14. Pieczęć Białostockiej Gorodskoi Dumi (Rady Miasta Białegostoku), 1874 r., AP w Białymstoku, Akta stanu cywilnego Okręgu Bożniczego w Białymstoku, nr zesp. 264, sygn. 2

15. Pieczęć Białostockiej Gorodskoi Dumi (Rady Miasta Białegostoku), 1872 r., AP w Białymstoku, Akta stanu cywilnego Okręgu Bożniczego w Białymstoku, nr zesp. 264, sygn. 73

Zgodnie z rozporządzeniem Białystok musiał przyjąć herb powiatowy jako własny herb miejski. Herb oficjalnie stosowano z pewnymi wyjątkami aż do 1915 r. Jednym z takich wyjątków stanowiło pojawienie się po powstaniu styczniowym herbu miejskiego w wersji z dwugłowym orłem rosyjskim w dolnym polu.

16. Herb Wielkiego Cesarstwa Rosyjskiego, 1882 r., http://pl.wikipedia.org/wiki/Herb_Rosji dostęp dnia 14.05.2012 r.

Z czasem pojawiła się możliwość odstąpienia od wersji herbu z 1845 r. Car Aleksander III dwoma ukazami w 1882 r. ustalił poczet tytułów cesarskich i opis wielkiego herbu cesarstwa rosyjskiego. Pośród tytułów przysługujących cesarzowi znalazł się tytuł „księcia białostockiego” a na jednej ze zbiorowych tarcz umieszczono herb księstwa białostockiego.

17. Stylizowany herb Białegostoku po 1966 r. podobny do herbu Księstwa Białostockiego, elewacja budynku przy Rynku Kościuszki 5A, fot. B. Samarski, 2012 r.

Herb przedstawiał się następująco: w górnym polu czerwonym orzeł srebrny, w dolnej części w złotym polu rycerz w niebieskiej zbroi z wzniesionym do ciosu mieczem i tarczą srebrną z krzyżem jagiellońskim, rycerz na koniu karym, czaprak czerwony z potrójną frędzlą złotą.

Co prawda stylizowany herb zamieszczony na kamienicy w Białymstoku dotyczy późniejszego okresu, jednak tu postanowiliśmy wykorzystać go jako bardzo przypominający herb „Księstwa Białostockiego”.

Niestety księstwo białostockie nigdy nie istniało, a użycie tego tytułu wskazuje na chęć pomnożenia tytułów cesarskich w celach reprezentacyjnych. Innymi słowy herb księstwa białostockiego był to skasowany czterdzieści lat wcześniej herb obwodu białostockiego. Równie nieokreślona była właściwość tego herbu. Na pewno nie dotyczył samego miasta, najpewniej dotyczył terytorium jednak bez jasnego określenia w jakich granicach. Mieszczanie białostoccy szybko wykorzystali to niedomówienie i jeszcze w 1882 r. przyjęli herb księstwa białostockiego jako herb miasta. W taki sposób przywrócili do życia dawny herb obwodu białostockiego. Pozostaje tylko postawić pytanie jak wielką niechęcią był darzony poprzedni herb, który jak tylko nadarzyła się okazja błyskawicznie został zmieniony. Może kojarzono go, że jako herb także powiatowy był symbolem upadku znaczenia polityczno-administracyjnego miasta, a Białystok w tym czasie miasto powiatowe pod względem liczby ludności przewyższał gubernialne Grodno. Być może w grę wchodziły lokalne ambicje i chęć podkreślenia swojej odrębności i wspomnienie świetności miasta, a obecnie przeżywało niebywały rozkwit zyskując miano „Manchester Północy”.

18. Pieczęć Rady Białegostoku, 1914 r., AP w Białymstoku, Akta miasta Białegostoku, nr zesp. 64, sygn. 6

Przeprowadzony przez białostoczian wybieg wyszedł na jaw w czasie inspekcji urzędowej w 1910 r. Gubernator grodzieński pouczył zarząd miasta, że bezprawnie korzysta z herbu Obwodu Białostockiego. Polecił zdjąć go z gmachu i nigdy więcej się nim nie pieczętować a na końcu zalecił powrót do herbu nadanego w 1845 r. Zarząd miasta zastosował się do zaleceń gubernatora i powrócił do herbu powiatowego z żubrem i orłem w koronie.

19. Herb Białegostoku, 1919 r., AP w Białymstoku, Akta miasta Białegostoku, nr zesp. 64, sygn. 133

Niekorzystny przebieg Wielkiej Wojny sprawił, że 13 sierpnia 1915 r. Rosjanie opuścili Białystok. Na ich miejscu pojawili się Niemcy, którzy na nowo zdobytych terenach powołali Militar Verwaltung Białystok-Grodno. Nowi okupanci bardzo sprawnie administrowali zajętymi terenami, po kilku dniach miasto otrzymało światło elektryczne i wodę, po dwóch miesiącach działały wszystkie urzędy, wprowadzono nowe przepisy porządkowe i podatki. W tym czasie najprawdopodobniej powrócono do herbu z Orłem i Pogonią. Ich wizerunek pojawił się m.in. na znaczkach pocztowych emitowanych w sierpniu 1916 r. przez Pośrednictwo Pocztowe w Białymstoku.

20. Magistrat miasta wojewódzkiego w Białymstoku, 1924 r., AP w Białymstoku, Akta notariusza Urbanowicza Bolesława w Białymstoku, nr zesp. 298, sygn. 18

Po odzyskaniu niepodległości miasto nadal korzystało z dawnego herbu powiatowego. Jego wizerunek wykorzystywano w sytuacjach uroczystych, np. na dyplomie honorowego obywatela miasta. Jednak z czasem herb powiatowy porzucono na rzecz formalnie nigdy nie należnego herbu obwodu białostockiego. Herb ten zaczęto stosować na pieczęciach miejskich, różnych władz i stowarzyszeń, znalazł się na odznace 42 pułku piechoty stacjonującego w Białymstoku. Wykorzystany też został w ozdobnym tableau pierwszego samorządu miejskiego wybranego 7 września 1919 r.

Powstałe po 123 latach niewoli niepodległe państwo należało na nowo zorganizować. Na mocy tzw. Ustawy tymczasowej z ziem byłego Królestwa Polskiego wraz z zachodnią częścią guberni grodzieńskiej utworzono dnia 14 sierpnia 1919 r. pięć województw, m.in. białostockie.

W połowie lat trzydziestych XX w. podjęto próbę uregulowania kwestii herbu miasta. Powołano specjalną komisję, która miała za zadanie przeanalizować ten problem. Ostatecznie Magistrat, opierając się na argumentach przytoczonych przez komisję oraz opinii prof. Mariana Gumowskiego, członka Polskiego Towarzystwa Heraldycznego, przedłożył Radzie Miasta do zatwierdzenia wniosek zalecający przyjęcie jako projekt przyszłego herbu miasta herb Gryf z monogramem, jako herb historyczny. Jednak rada miejska odrzuciła wniosek magistratu i 30 października 1935 r. za herb Białegostoku uznała lekko zmodyfikowany herb Obwodu Białostockiego. Modyfikacja herbu Obwodu polegała na dodaniu orłu korony a rycerzowi pióra do szyszaka, zmianie barwy krzyża jagiellońskiego na tarczy z czerwonej na białą, zlikwidowano frędzle u czapraka, natomiast konia karego zamieniono na białego.

Zmiana niestety nie zbliżała nowego herbu do znanych z najstarszych wizerunków pochodzących z XV w. herbów państwowych Korony i Litwy. Orzeł w nowym herbie od państwowego odróżniał brak złotej opaski, idącej od piersi w górę ku końcom obu skrzydeł, natomiast zmieniona pogoń różni się od państwowej podniesioną przyłbicą, dodaniem zwisającego czapraka i piór do szyszaka, wycięciem tarczy z jednego boku, niebieską barwą miecza, tarczy i zbroi, białym krzyżem na tarczy oraz białym koniem. Należy przypomnieć, że jedną z podstawowych zasad w heraldyce jest nie nanoszenie metalu na metal, zaś wykorzystywane w heraldyce dwa metale złoto i srebro maluje się za pomocą kolorów odpowiednio żółtego i białego. Zatem zmiana barwy konia z karego na biały, sprawiła, że pogwałcona została jedna z podstawowych zasad heraldyki. Nowy herb nie nawiązywał także do herbu dawnego województwa podlaskiego. Przede wszystkim herb wojewódzki dzielony był w słup a nie w pas, zaś orzeł nie nosił korony.

Ciekawa sytuacja powstała w 1934 r. W wyniku kryzysu politycznego do Białegostoku wprowadzono Komisarza Rządowego a później ustanowiono Tymczasowy Zarząd Miasta. Wzrok przykuwają pieczęcie używane przez ówczesnych zarządców miasta. O ile Komisarz Rządowy posługuje się pieczęcią dawnego wzoru o tyle pieczęcie używane przez Tymczasowy Zarząd różnią się pod względem wykorzystanego w nich szrafowania. Szrafowanie na pieczęci użytej w jednym przypadku przez Komisarza Rządowego w 1934 r. w dolnym polu wskazuje na kolor purpurowy i drugi prawdopodobnie złoty (w przypadku przypadkowego połączenia linii). Szrafowanie na pieczęciach użytych przez Tymczasowego Prezydenta miasta wskazują na wykorzystanie barw w górnym polu błękitnej w dolnym również purpurowo złotej. Czy istniała praktyka zmiany barwy używanych pieczęci w przypadku tymczasowego zarządu? Mało prawdopodobne. Być może chodzi tu o pomyłkę przy wykonaniu stempli pieczętnych. Niestety niewiele możemy jeszcze o tym powiedzieć.

Uchwała Rady Miejskiej została przesłana do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w celu zatwierdzenia herbu. Jednak Ministerstwo odrzuciło uchwałę i nakazało miastu przywrócić historyczny herb z Gryfem i monogramem. Na to Rada Miasta ponownie zatwierdziła ten sam herb tłumacząc, że pomimo uzasadnionych argumentów historycznych i prawnych znajdujących się w opinii ministerstwa, to jednak uczuciowy stosunek ludności miasta Białegostoku przemawia za utrzymaniem herbu z Orłem i Pogonią. Dyskusja nad wyglądem herbu nie ograniczyła się tylko do wymiany korespondencji pomiędzy instytucjami ale objęła także społeczeństwo miejskie. Z jednej strony stanęli zwolennicy przywrócenia herbu z Gryfem z Janem Glinką, prezesem Białostockiego Towarzystwa Miłośników Historii, Literatury i Sztuki oraz tzw. Pogończyków z Zygmuntem Zagłobą-Łozowickim, heraldykiem i szperaczem archiwalnym. Na łamach „Dziennika Białostockiego”, „Echa Białostockiego” oraz „Gazety Polskiej” wywiązała się gwałtowna polemika. Z jednej strony powoływano się na historyczność herbu z Gryfem, a z drugiej argumentowano, że Orzeł Biały i Pogoń, symbolizowały okres kiedy Polska władała tymi ziemiami a jednocześnie była wyrazem jedności Korony i Litwy. Poza tym wskazywano, że nawet powstańcy z 1863 r. mieli na swych sztandarach herb Orła i Pogoni. Rada miejska upierała się przy zaproponowanym herbie, natomiast władze centralne w Warszawie nakazywały powrócić do herbu historycznego. Spór ten nie został rozstrzygnięty aż do wybuchu wojny. Jak wyglądał herb miejski w okresie okupacji niemieckiej i sowieckiej? Niestety zachowane w szczątkowej postaci materiały archiwalne znajdujące się w zasobie AP w Białymstoku nie dają możliwości stwierdzić.

do Kuryłowicza celem przedłożenia Notarj

Komisarz Rządowy

[Handwritten signature]

21. Magistrat miasta Białegostoku, styczeń 1934 r., AP w Białymstoku, Akta notariusza Urbanowicza Bolesława w Białymstku, nr zesp. 298, sygn. 49

[Handwritten signature]

Komisarz Rządowy

22. Błąd czy zmiana szrafowania? Pieczęć Zarządu Miejskiego w Białymstoku, luty 1934 r., AP w Białymstoku, Akta notariusza Urbanowicza Bolesława w Białymstku, nr zesp. 298, sygn. 49

Za Tymczasowego Prezydenta miasta
[Handwritten signature]
Piotrowski
Tymczasowy Vice-Prezydent miasta

23. Błąd czy zmiana szrafowania? Pieczęć Zarządu Miejskiego w Białymstoku, październik 1934 r., AP w Białymstoku, Akta notariusza Urbanowicza Bolesława w Białymstku, nr zesp. 298, sygn. 49

Za Tymczasowego Prezydenta miasta
[Handwritten signature]
X. Piotrowski
Tymczasowy Vice-Prezydent miasta

24. Błąd czy zmiana szrafowania? Pieczęć Zarządu Miejskiego w Białymstoku, listopad 1934 r., AP w Białymstoku, Akta notariusza Urbanowicza Bolesława w Białymstku, nr zesp. 298, sygn. 49

25. Pieczęć urzędowa Miejskiej Rady Narodowej w Białymstoku, 1944 r., AP w Białymstoku, Zarząd Miejski w Białymstoku, nr zesp. 88, sygn. 158

26. Pieczęć urzędowa Zarządu Miasta w Białymstoku, 1946 r., AP w Białymstoku, Zarząd Miejski w Białymstoku, nr zesp. 88, sygn. 161

Po zakończeniu wojny władze miejskie używały nadal herbu z okresu międzywojennego, choć tego nie sformalizowały. Używano też kilku różnych pieczęci.

27. Herb Białegostoku w Wielkiej Encyklopedii Powszechnej PWN z 1962 r.,
Wielka Encyklopedia Powszechna PWN, Tom I, Warszawa 1962

Brak uregulowanych spraw herbowych prowadził do pewnego chaosu informacyjnego. Zwraca uwagę ukoronowana część orła w górnym polu.

28. Herb Białegostoku w książce „Miasta polskie w tysiącleciu”, 1965 r.,
Miasta polskie w tysiącleciu, T. I, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965

29. Awers i rewers pamiątkowej monety 100 zł wybitej z okazji 1000-lecia Państwa Polskiego,
<http://forum.tpzn.pl/index.php?action=printpage;topic=139.0>;
Images, dostęp dnia 14.05.2012 r.

Dawny herb z przywileju królewskiego z 1760 r. nie został także zapomniany. Jako herb Białegostoku pojawił się w monumentalnej pracy Miasta Polskie w Tysiącleciu. Umieszczono go także na srebrnej 100 zł monecie emitowanej z okazji 1000-lecia Państwa Polskiego, a także wykorzystano go jako propozycję w projekcie odznaki „Za zasługi dla Białostocczyzny”.

30. Herb umieszczony na fotelu papieskim wykorzystywanym w czasie wizyty Jana Pawła II w Białymstoku w dniu 5 VI 1991 r., fot. B. Samarski, 2012 r.

Co ciekawe dawny herb Białegostoku umieszczono na kartach wstępu do sektorów na lotnisku białostockiego aeroklubu w czasie pielgrzymki papieża Jana Pawła II do Białegostoku, która odbyła się 5 czerwca 1991 r. Umieszczono go także po lewej (dla patrzącego prawej) stronie oparcia fotela papieskiego, który stał przy ołtarzu w czasie mszy odprawianej przez Papieża na Krywlanach.

31. Herb Białegostoku, 1967-1995, A. Dobroński, Białystok historia miasta, Białystok 2001

Ten stan rzeczy zmieniono dopiero uchwałą nr X/68/67 Miejskiej Rady Narodowej z dnia 27 lutego 1967 r. w sprawie herbu miasta Białegostoku. Uchwała mówiła: Miejska Rada Narodowa w Białymstoku postanowiła jako herb miasta Białegostoku przyjąć wersję herbu nadaną obwodowi białostockiemu w roku 1809, a przedstawiającą tarczę dwupolową, mającą w górnym czerwonym polu białego orła bez korony, a w dolnym żółtym polu odmianę litewskiej pogoni rycerz w zbroi niebieskiej z wzniesionym mieczem i tarczą białą z niebieskim greckim krzyżem, siedzącym na czarnym koniu.

32. Dostojna wersja herbu Białegostoku, 1995-
<http://www.bialystok.pl/906-symbole-miasta/default.aspx> dostęp dnia 14.05.2012 r.

Obecny kształt herbu miasta uregulowała uchwała Rady Miasta nr XIII/76/95 z dnia 27 lutego 1995 r. mówiąca, że Herb miasta będzie wyglądał następująco: Tarcza Herbowa dzielona w pas. Część górna czerwona, dolna złota. Na części górnej orzeł srebrny w koronie złotej, ze złotym dziobem i szponami oraz czerwonym językiem. W części dolnej Pogoń Litewska, której koń jest srebrny ze złotą uprzężą i czerwonym trójdzielny czaprakiem. Jeździec w zbroi niebieskiej, szyszak niebieski z otwartą przyłbicą i srebrnym piórem, miecz wzniesiony niebieski, ostrogi złote. Tarcza jeźdźca niebieska, na niej srebrny krzyż jagielloński. W dostojnej wersji herbu dwa srebrne gryfy trzymają tarczę herbu, a nad nią koronę miejską. Pod tarczą wstęga srebrna z napisem CIVITAS BIALYSTOK

Źródła

1. Sigill[um] [civi]tatis magd[eburgen] [Biał]ostocen, 1745, Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Roskie, nr zesp. 336, Akta rodzinno-majątkowe, sygn. 628.
2. Pieczęć miasta Białegostoku magdeburska, 1759, Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Piłsudskich-Giniatowiczów, nr zesp. 371, Zbiór pieczęci, sygn. B 20
3. Gryf na elewacji Pałacu Branickich, fot. A. Gawroński, 2012 r.
4. Gryf. Kasper Niesiecki, Herbarz Polski, Tom IV, Lipsk 1839.
5. Gryf - nad wejściem do Aula Magna w Pałacu Branickich, fot. B. Samarski, 2012 r.
6. Gryf, AP w Białymstoku, Kamera Wojny i Domen w Białymstoku, nr zesp. 2, sygn. 3104
7. Ozdobny kartusz z inicjałami Izabeli Branickiej, fot. B. Samarski, 2012 r.
8. SIGILLUM CIVIT BIALOSTOCIENSIS BORUS ORIENT NOV, 1802, AP w Białymstoku, Kamera Wojny i Domen w Białymstoku, nr zesp. 2, sygn. 3104.
9. Pieczęć Kamery Wojny i Domen w Białymstoku, 1799 r., w otoku napis: Konigl. Pr. Kr. U Dom. Kammer z Białystok, AP w Białymstoku, Kamera Wojny i Domen w Białymstoku, nr zesp. 2, sygn. 3104.
10. Pieczęć miasta Białegostoku, 1835 r., AP w Białymstoku, Sąd Okręgowy w Białymstoku, nr zesp. 277, sygn. 23.
11. Pieczęć obwodu Białostockiego, 1839 r., AP w Białymstoku, Akta stanu cywilnego Okręgu Bożniczego w Białymstoku, nr zesp. 264, sygn. 3.
12. Pieczęć Rady Miasta Białegostoku, 1856 r., AP w Białymstoku, Akta stanu cywilnego Okręgu Bożniczego w Białymstoku, nr zesp. 264, sygn. 14.
13. Pieczęć Białostockiej Gorodskoi Dumy (Rady Miasta Białegostoku), 1871 r., AP w Białymstoku, Akta stanu cywilnego Okręgu Bożniczego w Białymstoku, nr zesp. 264, sygn. 2.
14. Pieczęć Białostockiej Gorodskoi Dumy (Rady Miasta Białegostoku), 1874 r., AP w Białymstoku, Akta stanu cywilnego Okręgu Bożniczego w Białymstoku, nr zesp. 264, sygn. 2.
15. Pieczęć Białostockiej Gorodskoi Dumy (Rady Miasta Białegostoku), 1872 r., AP w Białymstoku, Akta stanu cywilnego Okręgu Bożniczego w Białymstoku, nr zesp. 264, sygn. 73.
16. Herb Wielki Cesarstwa Rosyjskiego, 1882 r., http://pl.wikipedia.org/wiki/Herb_Rosji dostęp dnia 14.05.2012 r.
17. Stylizowany herb Białegostoku po 1966 r. podobny do herbu Księstwa Białostockiego, elewacja budynku przy Rynku Kościuszki 5A, fot. B. Samarski, 2012 r.
18. Pieczęć Rady Białegostoku, 1914 r., AP w Białymstoku, Akta miasta Białegostoku, nr zesp. 64, sygn. 6.
19. Herb Białegostoku, 1919 r., AP w Białymstoku, Akta miasta Białegostoku, nr zesp. 64, sygn. 133.
20. Magistrat miasta wojewódzkiego w Białymstoku, 1924 r., AP w Białymstoku, Akta notariusza Urbanowicza Bolesława w Białymstoku, nr zesp. 298, sygn. 18.
21. Magistrat miasta Białegostoku, styczeń 1934 r., AP w Białymstoku, Akta notariusza Urbanowicza Bolesława w Białymstoku, nr zesp. 298, sygn. 49.
22. Błąd czy zmiana szrafowania? Pieczęć Zarządu Miejskiego w Białymstoku, luty 1934 r., AP w Białymstoku, Akta notariusza Urbanowicza Bolesława w Białymstoku, nr zesp. 298, sygn. 49.
23. Błąd czy zmiana szrafowania? Pieczęć Zarządu Miejskiego w Białymstoku, październik 1934 r., AP w Białymstoku, Akta notariusza Urbanowicza Bolesława w Białymstoku, nr zesp. 298, sygn. 49.
24. Błąd czy zmiana szrafowania? Pieczęć Zarządu Miejskiego w Białymstoku, listopad 1934 r., AP w Białymstoku, Akta notariusza Urbanowicza Bolesława w Białymstoku, nr zesp. 298, sygn. 49.
25. Pieczęć urzędowa Miejskiej Rady Narodowej w Białymstoku, 1944 r., AP w Białymstoku, Zarząd Miejski w Białymstoku, nr zesp. 88, sygn. 158.

26. Pieczęć urzędowa Zarządu Miasta w Białymstoku, 1946 r., AP w Białymstoku, Zarząd Miejski w Białymstoku, nr zesp. 88, sygn. 161.
27. Herb Białegostoku w Wielkiej Encyklopedii Powszechnej PWN z 1962 r., Wielka Encyklopedia Powszechna PWN, Tom I, Warszawa 1962.
28. Herb Białegostoku w książce „Miasta polskie w tysiącleciu”, 1965 r., Miasta polskie w tysiącleciu, T. I, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965 r.
29. Awers i rewers pamiątkowej monety 100 zł wybitej z okazji 1000-lecia Państwa Polskiego, <http://forum.tpzp.pl/index.php?action=printpage;topic=139.0;images>, dostęp dnia 14.05.2012 r.
30. Herb umieszczony na fotelu papieskim wykorzystywanym w czasie wizyty Jana Pawła II w Białymstoku w dniu 5 VI 1991 r., fot. B. Samarski, 2012 r.
31. Herb Białegostoku, 1967-1995, A. Dobroński, *Białystok historia miasta*, Białystok 2001.
32. Dostojna wersja herbu Białegostoku, 1995- , <http://www.bialystok.pl/906-symboli-miasta/default.aspx> dostęp dnia 14.05.2012 r.

Literatura:

- Brzezina Winiarski Andrzej, *Herby Rzeczypospolitej*, Przemysł 2008
- Dobroński Adam, *Białystok historia miasta*, Białystok 2001.
- Filipow Krzysztof, *Herby białostockie*, [w:] Białostoczczyzna, nr 1(13), Białystok 1989
- Glinka Jan, *Herb miejski Białegostoku*, [w:] Miesięcznik Heraldyczny, nr 2, rok XVII, Warszawa 1938.
- Historia Białegostoku*, red. Adam Dobroński, Białystok 2012.
- Miasta polskie w tysiącleciu*, T. I., Wrocław-Warszawa-Kraków 1965
- Niesiecki Kasper, *Herbarz Polski*, Tom IV, Lipsk 1839
- Postołowicz Leszek, *Herb Białegostoku w okresie pruskim (1795-1807)*, [w:] Białostoczczyzna, nr 3(19), Białystok 1990
- Sztachelska Alina, *Białostocki ośrodek miejski w okresie działalności Jana Klemensa Branickiego. Zagadnienia prawno-ustrojowe, sądownictwa i zabudowa miasta*, [w:] Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku, Tom IV, Białystok 1984.
- Szymański Józef, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2006.
- Wasilewski Tadeusz, *Kształtowanie się białostockiego ośrodka miejskiego w XVII i XVIII w.*, [w:] Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku, tom IV, Białystok 1984
- Wiśniewski Jerzy, *Początki Białegostoku i okolicznego osadnictwa*, [w:] Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku, tom IV, Białystok 1984.

Opracowanie
Arkadiusz Gawroński

Zdjęcia
Bartłomiej Samarski

Opracowanie graficzne
Cezary Korzeniecki

ISBN 978-83-7657-043-3

Wydawnictwo PRYMAT Mariusz Śliwowski
Białystok, ul. Zwycięstwa 26c lok. 7, 85 869 14 87, 602 766 304
www.prymat.biasoft.net, e-mail: prymat@biasoft.net

Białystok 2012